

ПРИКАЗИ

ДР БРАНКО ПЕТРАНОВИЋ, ПОЛИТИЧКЕ И ПРАВНЕ ПРИЛИКЕ ЗА
ВРЕМЕ ПРИВРЕМЕНЕ ВЛАДЕ ДФЈ, ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА,
БЕОГРАД, 1964.

Проучавање периода послератног развитка социјалистичке Југославије је и после готово две деценије углавном остало изван интересовања већине наших историчара, и то због њиховог схватања да недовољна временска удаљеност од догађаја који се обрађује унапред онемогућава било каква научна истраживања. По њима, питања из наше недавне прошлости још увек нису сасвим зрела за коначну студијску обраду, јер наводно присуство многих личности које су биле учесници у скорашњим догађајима не дозвољава њихово објективно сагледавање. Упркос оваквим схватањима, којих по нашем мишљењу с разлогом у последње време има све мање, поједине наше институције су већ приступиле и научноистраживачком раду на историји СФРЈ.

Појава Прегледа историје СКЈ, где је у VII и VIII глави дато у ствари прво уопштавање нашег послератног развитка, наводи на закључак да можемо с пуним поверењем очекивати све већу ангажованост научних радника са циљем да се што више презентирају радови из наше најновије историје. Додуше, независно од овог рада на историји СКЈ и социјалистичке изградње Југославије, поједини аутори су већ обрадили у монографској форми нека значајнија питања из нашег послератног развитка, и то нарочито она која третирају првенствено спољну политику Југославије. Тако је др Јанко Јере обрадио тршћанско питање у свим његовим фазама развитка до 1953/54, а др Дејан Костић третирао односе између САД и Југославије од 1945. до 1948. године. Ду-

шан Пленча у својој монографији „Међународни односи у току II светског рата“ такође додирује спољну политику ДФЈ у току 1945. године.

Писац је у овом раду настојао да и практично провери тезу о могућности историјске обраде СФРЈ. Ближе одређена, та теза се своди на схватање да је завршне догађаје, без обзира на то колико они могу бити испреплетени, могућно објективно историјски изучавати у њиховим основним релацијама. Јер, по аутору, није толико битно време које је протекло од тих завршених догађаја, колико то да су они стварно превазиђени друштвено-политичким развитком и у основи ослобођени променљивих политичких интереса. Када аутор истиче ову тезу он мисли на завршене догађаје у оквиру једне одређене историјске фазе, а не завршене са становишта граничних циљева социјалистичке револуције, пошто је тај процес још увек у току. Но, и тако, истраживања омогућују да се догађаји сагледају, објасне у њиховој узрочности и детаљно испитају. Са тог становишта је аутор и пошао у процењивању могућности обраде историје ДФЈ у периоду привремене владе и дошао до закључка да је то дефинитивно завршена фаза у нашем развитку.

За овај рад аутор је користио доступну изворну грађу и у ту сврху прегледао документацију многих фондова, нарочито Архива ФНРЈ и архиве оперативних установа, затим Архива ИРП-а, укључујући и неке приватне архиве; такође није занемаривао ни остале публиковане изворе: стенографске

белешке, законске изворе, штампу и правну литературу. Но, по нашем мишљењу, колико се то може утврдити напоменама, преовлађује архивска грађа и то у једном већем опсегу, која је омогућила аутору научно проучавање основних, политичких и правних проблема периода привремене владе ДФЈ, анализу разматраних збивања и извлачење оцена. Узимајући у обзир сву комплексност тога периода, у коме се под условима извршења споразума Тито—Шубашић и посљедњих отпора старих снага врши стабилизација новог друштва, стварају политичке и материјалне претпоставке за изградњу социјализма у Југославији, аутор је истакао резерве у односу на нека питања за која су му недостајали извори. Тако је за поједина питања која се односе на рал неких државних органа (нарочито Министарства за конституанту и Привредног савета) аутор располагао само делимичном грађом и до ње је често морао да долази посредним путем, користећи фондове других министарстава.

Веће тешкоће при коришћењу извора за овај период произлазе нарочито из недовољне срећености грађе у појединим архивима и брзо решење овог питања још више би заинтересовало историчаре да раде на овом подручју. Кад је у питању грађа коришћена за овај рад, мора се истаћи да је аутор прилазио њеном критичком процењивању, што је и наглашено у предговору књиге. Тако он налази да коришћена грађа има следеће опште карактеристике: 1) грађа која се односи на рад и активност народних одбора и органа управе пуна је критичких примедба на начин њиховог рада и захтева за побољшавање функционисања народне власти у целини. Та критичност се нигде тако не запажа као у изворној грађи која се односи на екопропријацију, управљање општеном имовином и на општи стил рада; 2) извори партијског порекла такође су пуни критике на рачун рада органа народне власти и настојања да се слабости превладају. Приликом коришћења

тих извора, као год и грађе, нису због ове пренаглашене критике губљени из вида огромни успеси народне власти у сређивању прилика и овладавању новим функцијама разгранатог управно-привредног апарата, јер та критика проистиче из уобичајених максималних захтева да се рад народне власти постави на савршену основу и представља трајни императив руководећих органа народне власти и Партије; 3) један део материјала је процесног карактера (записници, искази, пресуде војних и цивилних судова, стенографске белешке са процеса); 4) део извора који потичу од органа народне власти преувеличава опасност од поражене буржоазије, до чега у ствари доводи заострвање питања материјалне базе новог друштва и припрема за прелазак на непосредну изградњу социјализма; 5) штампа, као допуњски извор, импрегнира догађаје о којима пише са дневнополитичким интересом и она је служила углавном за фактографску реконструкцију неких догађаја. А, колико се може проценити на основу самог текста, аутор се придржавао тих уводних напомена о потреби критичког прилаза изворима за овај период.

Аутор је у обради применио, по нашем мишљењу сасвим оправдано, комбинацију проблематско-хронолошког поступка, јер се овде најпре ради о једном кратком периоду који аутор приказује, а с друге стране о проблемски разноврсној материји чију презентацију једнострано хронолошки поступак готово искључује. Временски оквир датих збивања одређен је трајањем привремене владе ДФЈ и захвата време од 7. марта 1945. када је она образована, па до 29. новембра када је проглашњем републике, укинута монархија, и даље, до формалне оставке коју је привремена влада поднела Уставотворној скупштини 1. децембра 1945, укључујући и њено постојање после изгласаног јој поверења када је остала у функцији као влада ФНРЈ све до доношења првог Устава, односно до именовања нове владе ФНРЈ од 1. фебруара 1946. Овај период привремене вла-

де који представља у ствари и тежиште ауторовог истраживања испуњен је бројним догађајима и по нашем мишљењу оправдано је узет за обраду јер чини једну заокружену целину.

Композициона структура рада састоји се из увода и четири главе подељене на одељке. Ако бисмо поближе хтели да одређујемо садржину ових глава, указали бисмо да је у уводу приказан пораз контрареволуције у условима народно-ослободилачког рата, а посебно је у њему изложена политичка диференцијација буржоазије после II заседања АВНОЈ-а као резултат револуционарне измене односа снага и привременог компромиса вођства НОП-а с реконструисаном емигрантском владом у форми споразума Тито-Шубашић.

У првом делу овога рада дате су промене у својинским односима до којих долази на завршетку рата и непосредно после ослобођења земље, чиме се знатно мења друштвено-економска структура земље и усаглашава са променама карактера власти, а тако исто и путева стварања државног сектора привреде. Упоредо са улогом државе у томе, приказане су и политичко-социјалне последице државне интервенције у тој области. У наредној глави обрађени су процеси довршавања и консолидације система власти створеног у револуцији, посебно савезног апарата државне управе, унификације народних одбора и организације правосудних органа у оквиру друштвено-политичких прилика у којима се тај развитак врши. Трећи део обухвата рад III заседања АВНОЈ-а и његово претварање у Привремену народну скупштину, као год и појаву легалне грађанске опозиције у ПНС и њено супростављање решеном националном питању и осталим тековинама НОБ. Анализирајући изворе, аутор је овде испитао и карактер те опозиције, дао оцену њених конкретних питања и открио циљеве којима је она тежила. Такође је овде обрађен и законодавни рад III заседања АВНОЈ-а и ПНС као и њихових председништва са становишта значаја новог законодавства

за изградњу правног поретка ДФЈ. У последњем делу рада обрађен је развитак Народног фронта као политичке основе народне власти. У свим овим деловима рада постигнута је комплексност изучавања и сједињавање политичко-економске и правне компоненте, затим чврстина композиције, научни приступ и језик.

У раду су покренути и суштински решени за ову фазу развитка историјске науке многи проблеми. Међу њима бисмо посебно, са становишта архивске фундираности, истакли: санирање привредних прилика и начин решавања неких акутних проблема после рата; формирање државног сектора привреде; делатност и карактер грађанске опозиције у ПНС и њену активност пред изборе за Конститутанту; изградњу државног апарата (савезне управе, правосуђа итд.).

Но, упркос свим позитивним квалитетима овога рада, покушаћемо да се задржимо и на неким пропустима. По нама, они никако не умањују вредност појаве ове књиге, али се сматрамо дужним да их истакнемо. Не мислимо при томе на недовољну разрађеност неких питања јер се то често дешава и при историјској обради много ранијих периода, а камоли у овом случају када се ради о једном тако блиском и савременом истраживању, него на примењени поступак и извесне оцене. По нашем мишљењу аутор није довољно анализирао узроке економских и тржишних поремећаја насталих у лето 1945. Уколико их и објашњава, он више подлеже изворима који те догађаје тумаче мање-више свим само не објективним стањем ствари, односно оскудицом робе. Даље, ако је ценити по датом простору, при разматрању питања репатријације грађана из иностранства у односу на поновно насељавање наших људи избеглих са својих огњишта 1941, репатријацији из иностранства је поклоњено више пажње, мада је и то несумњиво крупно унутрашње питање. Неки извори у Глави II (одјељак 2) који говоре о споразуму Михајловић-Павелић нису допуњени изворима са друге стране, тако да се ово питање не

може сматрати решеним. Штета је што аутор за трићанско питање није користио грађу СИП-а, јер би позадина овог догађаја свакако била боље осветљена. Велики значај писац придаје феномену грађанске опозиције, чија је улога и делатност детаљно испитана. Он нигде не потенцира опасност за поредак од стране ове опозиције али јој даје сувише простора у свом раду, тако да је њена улога можда прејак о подвучена. Уклапајући политичко излагање са правним развјетком он није ишао на јуридикчку анализу, већ се трудио да историјски представи развјетак нове др-

жаве и њеног правног поретка; отуда неке правне установе о којима говори траже и теоријску рад у посебним радовима. Уопште, тај период развјетка нашега права је извор за његову теоријску анализу.

Имајући у виду да је ово први опсежнији рад из послератне проблематике стваран претежно на архивској грађи и комплексном сагледавању и оцени догађаја, не можемо да га не означимо као допринос историјској науци.

Бранислав ИЛИЋ

ДР ЈОВАН МАРЈАНОВИЋ, БЕОГРАД. НОЛИТ, — ПРОСВЕТА, БЕОГРАД
1964 XVI + 392

Пажња јавности предата је још једна књига из едјиције *Србија у народноослободилачкој борби: Београд са ближом околином у народноослободилачкој борби 1941 — 1945.*

Историја радничког покрета и Комунистичке партије Југославије добрим делом је везана за Београд. Мањи написи о догађајима и збивањима у Београду у време народноослободилачке борбе нису били довољни да прикажу прави лик града и његове партијске организације. Књига др Јована Марјановића управо попуњава ту празнину. Из пера овога нашег научног радника оживљено је све што се збило у овом граду и околини од 1941. до 1945. године „Међутим — истиче у предговору Мома Марковић — далеко је више било свега него што је евидентирано, много је чега било што се заборавило, или што се никада није ни знало — ни када се догодило нити ко је шта извршио“.

Књига је подељена на: увод, девет поглавља, поговор и регистре.

У уводу (1—56) посебна пажња посвећена је друштвено-политичким и економским приликама у Београду крајем XIX века. Нема сумње да је друштвено-економски развјетак омогућио појаву социјалистичке мисли и идеја које су

временом револуционисале радничку класу Београда и тако овај град учиниле центром напредне политичке мисли и струјања у земљи. У Београд су се сваке године сливале нове генерације студената које је запљускивала револуционарна мисао у већ оформљеном радничком покрету Београда почетком XX века. Због тога је немогуће писати о Београду и његовој партијској организацији, а не сагледати њен утицај на револуционарне догађаје у целој земљи, па је и разумљиво што аутор на више места у тексту то и чини. У Београду је основана Српска социјалдемократска партија 1903, затим Комунистичка партија Југославије 1919, а 1941. донета је одлука о дизању нашег народа на устанак. Поред тога, и многи други догађаји потврђују да је Београд све више добијао значај југословенског града — постао је синоним југословенства. Непрестани ток револуционарних идеја и акција текао је из Београда у разним правцима и поред ригорозних мера режима да то онемогући.

Увод се завршава мартовским догађајима 1941. У овом периоду значајна су два политичка саветовања Покрајинског комитета КПЈ за Србију у фебруару и марту 1941. године. Генерални секретар